

Informační chování nadaných dětí. Předběžné výsledky kvalitativní studie

Iva Burešová¹, Jana M. Havigerová^{2*} a Mariana Šimíková¹

¹ Psychologický ústav, Masarykova Univerzita v Brně

² Ústav primárního a preprimárního vzdělávání, Univerzita Hradec Králové

Vázáno k: GAČR Ready to ask? Informační chování nadaných dětí v pregramotném věku P 407/11/0426.

* Corresponding author. Tel.: +420-493-331-341; fax: +420-493-331-313, E-mail address: jana.havigerova@uhk.cz.

Abstrakt

Kvalitativní studie byla primárně zaměřena na identifikaci možných rozdílů v informačním chování mezi nadanými dětmi a běžně rozumově nadanými v předškolním období. Hlavním cílem předkládané studie bylo prozkoumat, jakým způsobem kladou mimořádně nadané děti otázky, z jakých zdrojů a jakým způsobem čerpají informace. Výzkumnou skupiny tvořily mimořádně nadané děti a děti s běžným rozumovým nadáním v pregramotném období.

Klíčová slova

informační chování, nadání, děti, otázky

Úvod

Identifikace nadání u dětí předškolního věku nebývá vždy snadná. Obvykle postačí všímavost rodičů a srovnání dítěte s vrstevnickou skupinou, mnohdy je však výjimečné nadání běžnému pozorování po dlouhou dobu skryto a k jeho odhalení pak mohou posloužit jiná, specifitější vodítka. Cílem předkládané výzkumné sondy bylo prozkoumat, zda se mezi taková vodítka může řadit i způsob, jakým mimořádně nadané děti kladou otázky.

Metoda

Studie vycházela z kognitivního přístupu ke studiu nadání, respektive ze Sternbergovy triarchické teorie inteligence (Hříbková, 2009), která zahrnuje tři stránky, představující jednotlivě vztah k niternému světu, ke zkušenosti a k zevnímu světu nositele inteligence (Sternberg, 2002). Pro náš výzkumný záměr byla stěžejní první stránka inteligence, která se zabývá zpracováním informací. Konkrétně jde o složku komponent získávání znalostí, která podporuje proces učení a řešení problémů a je využívána ve chvíli, kdy se jedinec seznamuje s novými tématy.

V předkládaných výsledcích byly analyzovány a srovnávány výpovědi šesti dětí mimořádně rozumově nadaných a šesti dětí průměrně rozumově nadaných. Aby byla dodržena podmínka pregramotnosti, byly zkoumané osoby do výzkumu zařazeny v době jejich nástupu do první třídy ve věku 5 až 7 let.

Cíle výzkumu

Cílem výzkumu bylo porozumět rozdílům mezi informačním chováním mimořádně nadaných a průměrně rozumově nadaných dětí v pregramotném období. Hlavním výzkumným záměrem pak nalezení rozdílu v připravenosti a pohotovosti nadaných dětí klást otázky a v množství generovaných otázek. Kvalitativní výzkumný design byl zvolen s ohledem na možnost prozkoumat, v jakých aspektech se liší položené otázky dětí mimořádně nadaných od otázek dětí průměrně rozumově nadaných a jakým směrem jsou jejich otázky orientované.

Použité metody

Wechslerova inteligenční škála pro děti (WISC-III, česká verze: D. Krejčířová, P. Boschek, J. Dan, 2002); Dotazník informačního chování pro rodiče (Havigerová, 2011); Metoda zaměřená na informační chování dětí v pregramotném období (Havigerová, 2011); Individuální strukturovaný rozhovor zaměřený na informační chování.

Výzkumná procedura

Nejprve byly prostřednictvím vyhodnocení výkonů ve *Wechslerově inteligenční škále pro děti* (dále WISC-III) vybrány vhodné zkoumané osoby, které byly následně rozděleny do dvou kategorií na běžně rozumově nadané (do hodnoty IQ 130) a mimořádně rozumově nadané (nad hodnotu IQ 130). Posléze byl zákonným zástupcům takto vybraných dětí předložen dotazník mapující informační chování jejich dětí, kterým pak byla následně administrována metoda, která obsahuje část, v níž administrátor předloží dítěti indiferentní podnět, který má vyvolat informační potřebu. Děti dostávaly na výběr ze tří obrázků neznámého objektu, poté, co si jeden z obrázků vybraly, byly vyzvány k tomu, aby spontánně generovaly otázky, které je v souvislosti s tímto indiferentním podnětem napadaly. V poslední fázi výzkumu byl s těmito dětmi proveden strukturovaný rozhovor, zaměřený na jejich informační chování.

Metoda zpracování dat

S ohledem na exploratorní typ výzkumu byly realizovány adekvátní postupy kvalitativní metodologie, konkrétně obsahová a frekvenční analýza. V rámci těchto analýz byly porovnány veškeré generované otázky skupiny mimořádně rozumově nadaných s otázkami generovanými běžně rozumově nadanými dětmi, a to podle předem stanovených kategorií

a pravidel. Základní kategorií byl počet generovaných otázek - pomocí frekvenční analýzy byla zaznamenána a porovnána četnost výskytů jednotlivých otázek u obou výzkumných souborů. Obsahovou analýzou byla následně prozkoumána a vyhodnocena relevantnost generovaných otázek vzhledem k vybranému indiferentnímu obrázku a zadání. V rámci frekvenční analýzy byly posléze zaznamenávány rozdíly v míře obecnosti otázek mezi oběma soubory, projevující se v použití uzavřených nebo otevřených otázek. Dále byla v rámci tematické analýzy provedena typologie jednotlivých otázek, které byly následně sloučeny do skupin dle příslušnosti a relevantnosti k daným tématům. Mezi oběma soubory byly nakonec vzniklé skupiny témat porovnány. Výpovědi rodičů o informačním chování dětí byly zpracovány frekvenční analýzou, stejnou metodou byly zpracovány výpovědi dětí o jejich vlastním informačním chování. Výsledky z obou skupin probandů pak byly porovnány.

Výsledky

Výzkumná sonda do oblasti informačního chování nadaných dětí mapoval, jaké jsou nejčastější zdroje informací těchto dětí, jak často s těmito zdroji přicházejí do styku, zda je jim tato zkušenost zprostředkovávána další osobou, či zda informace vyhledávají samostatně.

Za nejčastější prostředky získávání informací považovali rodiče nadaných dětí hračky, se kterými děti dle jejich názoru přicházejí do styku několikrát denně. Dalšími prostředky byly televize a počítač, které dle jejich názoru děti používají jednou denně nebo alespoň několikrát týdně. Následovala kniha, využívaná několikrát denně nebo několikrát do týdne, podobně bylo jako zdroj informací hodnoceno rádio. Mezi další prostředky zařadili rodiče poslech CD a práci s encyklopediemi, které jsou těmito dětmi využívány několikrát do týdne. Podle rodičů nadaných dětí využívají tito jedinci nejčastěji veškeré uvedené prostředky samostatně, často však také ve spolupráci se sourozencem, následuje využívání zdrojů informací společně s některým z rodičů, méně často pak s prarodiči.

Nejvýraznější rozdíly mezi oběma skupinami zkoumaných osob byly shledány ve způsobu kladení otázek, přičemž se projeví zejména v míře jejich obecnosti. Nadané děti kladly v námi realizované výzkumné sondě častěji a více otázky otevřené, nežli děti nadané průměrně. Těm jsou v tomto vývojovém období vlastní spíše otázky uzavřené. Počet spontánně vygenerovaných otázek byl u obou skupin probandů přibližně stejný. Oproti našemu očekávání se zde tedy neprojevila zvýšená pohotovost a připravenost mimořádně nadaných dětí klást otázky v tak vysoké míře, v jaké jsme očekávali – nadané děti se v projevení této schopnosti od běžně rozumově nadaných téměř nelišily. Tento výsledek diskutujeme, spolu s dalšími dílčími závěry dále.

Diskuse

Na základě uvedených výsledků se domníváme, že schopnost mimořádně rozumově nadaných dětí pracovat s otevřenými otázkami jim umožňuje v rámci informačního chování získávat rozsáhlejší odpovědi, a tudíž i větší množství informací, se kterými pak mohou dále operovat. Otevřenost otázky může souviset se zvýšeným zájmem něco se dozvědět

právě z toho důvodu, že je očekávána rozvitější odpověď. Tento zvýšený zájem dozvědět se více informací můžeme, ve shodě se závěry jiných autorů (Mansor, 2002), interpretovat tak, že mimořádně nadané děti touží po informacích a nespokojí se s jednoduchým vysvětlením. Možnost zjištění, odkud zkušenost dětí mimořádně rozumově nadaných s používáním otevřených otázek pochází, tento výzkum nenabízí. Můžeme pouze vyslovit domněnku, že výše uvedená skutečnost může být ovlivněna např. rozdílným způsobem komunikace rodičů mimořádně nadaných dětí jak mezi sebou, tak mezi nimi a dítětem. Další možností, která zde může sehrávat významnou roli, je využívání odlišných zdrojů informací, případně rozdíly v přístupu k informačním zdrojům, které tyto děti volí. Nanačtený směr úvah proto považujeme za vhodné dále prozkoumat.

Zajímavé výsledky přinesla hlubší analýza počtu spontánně vygenerovaných otázek, kde se neprojevila zvýšená pohotovost a připravenost mimořádně nadaných dětí klást otázky. Vysledovali jsme však výrazně zvýšený trend v počtu otázek s lingvistickým návodem. Tímto způsobem nadané děti vygenerovaly zhruba dvakrát více otázek, než děti běžně rozumově nadané. Tuto skutečnost je možné vysvětlit provázaností s výše pozorovaným jevem, tedy že děti mimořádně rozumově nadané dokáží vygenerovat více otevřených otázek. Lingvistický návod totiž sestával ze slov, uvozujících pouze otevřené otázky. Pokud jsme v předchozím zkoumání pozorovali zvýšený počet otevřených otázek u mimořádně rozumově nadaných dětí, pak můžeme předpokládat, že s těmito otázkami dovedou lépe a častěji pracovat a jsou tedy pohotovější v jejich generování než děti běžně rozumově nadané.

Za přínosné považujeme rovněž identifikaci některých rozdílů v tematickém zaměření jak spontánně, tak návodně generovaných otázek, kterou se zabývala i řada dalších autorů (např. Cooper, 2002). Ačkoli se během spontánního generování u kontrolního souboru neobjevila žádná otázka, zaměřující se na místo výskytu indiferentního podnětu, u návodného generování již tyto otázky byly dětmi s běžným nadáním položeny. Stejně tak bylo možné si povšimnout, že v kategorii vedlejší témata byly otázky generovány kontrolním souborem také až během návodného generování. Jedinou kategorií, která tedy nebyla kontrolním souborem využita ani během spontánního, ani během návodného generování, je další úroveň. Zde je možné se domnívat, že mimořádně nadané děti projevují zvýšený zájem o další zjišťování informací, souvisejících se zadaným tématem, a nespokojí se s pouhým daným podnětem. Jejich nadání jim zřejmě umožňuje uvědomovat si širší souvislosti a chtít se o nich dozvědět více. V předškolním období se začínají objevovat otázky typu „proč“ a „jak“. Děti jimi obohacují své znalosti a rozvíjí správné vyjadřování. Učí se takto chápat komplexnější vztahy mezi objekty a zlepšují své pochopení pro mnohočetné významy slov (Vágnerová, 2005). Zvýšený počet otázek v jednotlivých kategoriích témat u návodně generovaných otázek lze vysvětlit celkově zvýšeným počtem otázek u návodně generovaných otázek a již zmíněnou zvýšenou schopností mimořádně nadaných dětí pracovat s otevřenými otázkami.

Prozkoumání výpovědi v dotaznících pro děti a pro rodiče z oblasti hodnocení informačního chování přineslo zajímavé poznatky ohledně způsobu získávání informací dětí z námi vybraných souborů. Dle rodičů děti využívají k získávání informací nejčastěji hračky, a to jak děti mimořádně rozumově nadané, tak děti běžně rozumově nadané. Tato skutečnost koresponduje i s poznatky z vývojové psychologie, kdy v období předškolního a mladšího školního věku převažuje hra jako způsob získávání zkušeností. Rodiče dětí uvedli jako příklady hraček mimo jiné i deskové hry, což také odpovídá zaměření dětí

tohoto věku, které již dávají přednost hrám se složitějšími pravidly (Langmeier & Krejčířová, 2006). Z dalších prostředků byly nejčastěji uváděny počítač, televize a dále kniha. Méně často pak časopisy, rádio a výukové CD. Kniha se jako zdroj informací objevuje podle rodičů u obou skupin probandů na přibližně stejném místě. Významné rozdíly však bylo možné zachytit u míry aktivity, se kterou k daným zdrojům informací děti přistupují. Dle rodičů dětí mimořádně nadaných je kniha spolu s časopisem, počítačem a hračkami neaktivněji samostatně využívaným zdrojem informací, kdežto rodiče dětí běžně rozumově nadaných označili přístup svých dětí ke knihám za spíše pasivní. V tomto bodě můžeme opět hledat souvislost se zvýšenou potřebou mimořádně nadaných dětí po poznání a získávání informací, stejně jako s jejich velmi často předčasně nabytou schopností číst.

Zajímavé skutečnosti poskytla i analýza uvádění zdrojů informací rodiči a dětmi. Děti například málokdy uváděly jako zdroj informací matku i přesto, že matka sama se za tento zdroj považuje. Zde se nabízí interpretace, související s vnímáním matky dítětem, poněvadž mezi matkou a dítětem dochází v tomto vývojovém období nepochybně během komunikace k velmi časté výměně informací o různých tématech zájmu. Dítě si však v tomto věku může uvědomovat jako primární spíše jiné funkce matky, související častěji s každodenní péčí a projevy náklonnosti a lásky. Chápání matky jako zdroje informací tak může být dítětem upozaděno. I toto téma se nám jeví jako velmi inspirativní pro další výzkumnou práci v dané oblasti.

Závěr

V rámci realizace této kvalitativní výzkumné sondy nebyla mezi oběma skupinami probandů nalezena žádná přímá souvislost mezi úrovní rozumového nadání a počtem vygenerovaných otázek v experimentálně navozené situaci, podněcující u dětí pregramotného období informační chování. Byly však shledány zajímavé skutečnosti, týkající se kvality generovaných otázek, a to zejména v míře jejich obecnosti. Předběžné výsledky naznačují, že otázky generované nadanými dětmi v reakci na stimulační podnět zahrnují zejména větší tematickou rozmanitost, ve srovnání s průměrně nadanými dětmi, které dávají přednost držet se jednoho aspektu (např. vnější vzhled) stimulu. Nadané děti také zřejmě kladou častěji a více otázky otevřené, nežli děti nadané průměrně, kterým jsou v tomto vývojovém období vlastní spíše otázky uzavřené. Počet spontánně vygenerovaných otázek byl u obou skupin probandů přibližně stejný. Oproti našemu očekávání se zde tedy neprojevila zvýšená pohotovost a připravenost mimořádně nadaných dětí klást otázky v tak vysoké míře, v jaké jsme očekávali.

Reference

- Cooper, L. Z. (2002). A case study of information-seeking behavior in 7-year-old children in a semi-structured situation. *Journal of the American Society for Information Science and Technology*, 53(11), 904-922.
- Havigerová, J. M. (2011). Information behavior of gifted children in the pre-literate stage. Nepublikovaný rukopis.

- Hříbková, L. (2009). Nadání a nadaní. Praha, Grada.
- Krejčířová, D., Boschek, P., & Dan, J. (2002). WISC-III - Wechslerova inteligenční škála pro děti, Wechsler, D., česká verze. Praha, Testcentrum.
- Langmeier, J. & Krejčířová, D. (2006). Vývojová psychologie. Praha, Grada Publishing, a.s.
- Mansor, Y. (2002). Research in children`s information seeking behavior. International Association of School Librarianship, 99-110.
- Průcha, J. (2011). Dětská řeč a komunikace. Poznatky vývojové psycholingvistiky. Praha, Grada Publishing, a.s.
- Sternberg, R. J. (2002). Kognitivní psychologie. Praha, Portál.
- Vágnerová, M. (2005). Vývojová psychologie I. Dětství a dospívání. Praha, Karolinum.